

LOV IZ SOCIOLOŠKE PERSPEKTIVE – PRISTUPI I BENEFITI

Schraml, U¹

Sažetak: U upravljanju divljim životinjama, utvrđeno je da je razumevanje životinja jednako važno kao i ponašanje i stavovi ljudi koji dolaze s njima u kontakt. Iako se u ovom kontekstu obično naglašava važnost "ljudske dimenzije," odgovarajuće istraživanje o tome još uvek nije sprovedeno u mnogim zemljama. Naročito u društvenim naukama, upravljanje divljim životinjama i odnos prema lovcima je uglavnom nerazumljiv.

U tom smislu, ovaj rad opisuje neke "slepe tačke" u društvenim naukama i daje osvrt na tradicije primenjenog istraživanja o lovcima. Iznosi neke primere nedavnih istraživanja i donosi zaključke za dalji razvoj u ovom polju, koji se tiču socijalne dimenzije upravljanja divljim vrstama životinja u Evropi.

Ključne reči: ljudska dimenzija, lovac, ponašanje, stavovi, proces implementacije

Uvod

Do sada, verovatno ima više naučnika, koji su proučavali lovca iz Kamenog doba nađenog u Ötztal Alpima 1991., od onih koji proučavaju savremene lovce. Ovo je još očiglednije kada uporedimo količinu naučne literature i broj naučnih simpozijuma o oba pitanja. Pošto je lov još uvek jedna od glavnih tema u ruralnim oblastima, ovaj jaz zaista iznenađuje. Trenutna debata o odgovarajućim populacijama divljači i uspešnom širenju velikog spektra problematičnih životinja (e.g. dabra, morskog gavrana, i vuka) obuhvata i uvid o ponašanju lovaca. Sa sve većim prisustvom brojnih vrsta divljači u urbanim sredinama (divlji vepar, lisice, lasice) javljaju se nova pitanja o pravilnom upravljanju ovim životinjama i ulozi lovaca [37, 25].

Upravljanje ovim vrstama se, u mnogim slučajevima, zasniva na ideji da lovci ubijaju životinje da bi regulisali njihove populacije ili kontrolisali njihovu prostornu distribuciju. Primetne promene u društvu u fundamentalnoj ekološkoj praksi, od lova na divljač do zaštite divljači, pokazuju ozbiljne razlike u stavovima [5]. Pošto ove osnovne vrednosti imaju uticaj na stav javnosti u vezi sa tretiranjem divljih životinja, one postaju sve važnije u odnosu na konfliktne situacije spomenute na početku, ali kao i prilikom donošenja svih drugih pravila, treba očekivati otpor. S druge strane, bar na regionalnom nivou, iz raznih razloga lovci su sve manje spremni da preuzmu ulogu regulatora. To, međutim, pojačava postojeći problem. Međunarodna literature ide ka tome da smatra da bez uzimanja u obzir "ljudske dimenzije", dobro upravljanje divljim životinjama postaje nemoguće [1, 7, 23].

U tom smislu, poznavanje procene postupaka izvedenih od strane raznih korisnika, posebno lovaca, predstavlja suštinsku osnovu svake relevantne odluke donete od strane udruženja, administratora ili vlasnika imanja [31]:

- One pomažu da se uradi procena budućeg ponašanja lovaca.
- One doprinose benefitu kao rezultatu planiranih mera za različite interesne grupe divljači.
- One pomažu da se smanje troškovi mera izbegavanjem pogrešnog razvoja.
- One su važna osnova za sprečavanje sukoba i za dobar menadžment.
- One daju osnove informisanju i obrazovanju.

Slepe tačke društvenih nauka

Severnoamerički sistem lova je promovisao obezbeđenje neophodnih resursa koji se bave ovim pitanjima. Prilično visok nivo društvenog uključivanja u upravljanje divljim vrstama životinja i fondovi razvijeni preko licenciranog lova doprineli su razvoju široke univerzitetske mreže u edukaciji o divljači tokom proteklih trideset godina [31, 33].

U poređenju sa sveobuhvatnim severnoameričkim istraživanjem, nivo znanja o lovcima i drugim korisnicima divljači je još uvek beznačajan u Evropi. Nauka o lovu pokušava da se fokusira više na divljač i štetu koju ona izaziva, a prisutno je i veliko interesovanje za istoriju lova. Međutim, broj dostupnih naučnih radova o savremenom ponašanju i stavovima lovaca je još uvek relativno mali.

Interesovanje za temu lova je ograničeno i u drugim naukama, posebno u sociologiji. Ako i postoji, interesovanje istraživača je okrenuto ka podkulturama lova. U zemljama gde se govori nemački lov zanima sociologe kao izraz "boljeg društva" [16] ili kao "simbol otmenog društva i dokolice" [15] ili kao njegovi nezakoniti varijeteti. Međutim, sociolozi obično ne pridaju puno pažnje savremenom lovu. U tom pogledu, postojeći radovi se fokusiraju uglavnom na socio-istorijsko istraživanje krivolova i njegovih navodnih političkih ambicija. Primer za to daje bečki sociolog Girtler (1998), koji vidi lovokradice, iz naslova njegove knjige, kao pobunjenike protiv utvrđenog reda. Drugi motivi

ilegalnog

¹ Ulrich Schraml, PhD, professor, Institute of Forest and Environmental Policy, University of Freiburg, Tennenbacher Str. 4, 79106 Freiburg, Germany Phone: + 49 761 203 3713

'lova seljaka' kao što su siromaštvo, nužna odbrana ili lična strast ka lovu su zanemareni. Tako, predstavnici discipline obično ignorišu svakodnevnu lovnu praksu većine lovaca dajući ovoj temi politički prizvuk.

Politički stav naučnika je izgleda veoma značajan za objašnjenja o fenomenu lova. Američki antropolog Mat Kartmil je izvikan u vezi takozvane 'lovne hipoteze' ili pitanja uloge koju je lov igrao u kontekstu humanizacije i njegovom značaju u aktivnostima savremenih ljudi. On daje komentar o debati između naučnika koji naginju levo i onih koji naginju desno: "Većina metaka ispaljenih u lovnu hipotezu o poreklu čoveka došla je sa leve strane. Marksistički kritičari nisu odobrali sliku ljudske prirode, (...) jer za mnoge naše društvene bolesti krivi su čovekovi preci, a ne naš ekonomski sistem." [4: 33]. Shodno tome, pored levo orijentisanih su uglavnom stupali i pacifisti i feministi, koji su govorili protiv 'lovne hipoteze' pošto nisu odobrali teoriju o genetski determinisanoj agresiji ili filogenetskoj raspodeli uloga između čoveka i žene.

Ali čak i danas postoji ideološki motivisana rezervisanost kritičara socio-biološkog pristupa. Ovi koncepti pretpostavljaju da je ljudsko ponašanje određeno kao suštinski nasledno. Ovaj pristup u 'Sociobiologiji' od Vilsona (1980) prvobitno je obećavao da će pomiriti naučna i sociološka tumačenja u ponašanju ljudi. Shodno tome, ljudsko ponašanje je takođe rezultat prirodne selekcije u kontekstu evolucionog procesa koji i dalje traje. Ova misao je bila varnica za žestoka reagovanja sociologa. Na kraju je, jedan biolog za kog su sociolozi ironično rekli da je "postao slavan u profesionalnim krugovima kao istraživač mrava" [29: 101], Luterer, odlučio da zađe u sferu sociologije. Zaista, sociobiologija izaziva principe tradicionalne sociologije, koji smatraju da socijalne pojave uvek treba objašnjavati samo preko socijalnih fenomena. Pokušaj da se pokrenu modeli biološkog objašnjenja je odbijen gotovo refleksno kao napad na ograničenja same discipline.

Iako je sam Vilson upozorio da socio-biologija ne bi trebalo da smatra da se genetsko poreklo koristi od strane lovaca i skupljača "da bi se opravdao nastavak ove prakse u sadašnjem i budućem društvu" (citirano u 3), ovo mišljenje je donekle popularno među piscima o lovu i do danas. U tradiciji 'lovne hipoteze,' do sada posmatrane kao zastarele od strane mnogih naučnika, neki autori sada predlažu da se u motivacije lovaca pridoda "genetska osnova strasne (instinktivne) sklonosti" [26: 36] ili 'lovni gen' koji bi mogao da bude deo uzroka. Posebno, mišljenje o "određivanju prirode lovca" i "zabave i razonode zbog doživljenog 'uzbuđenja' prilikom ubijanja divlje životinje kao radosnog, oslobađajućeg emotivnog procesa" [27: 27] sigurno se ne uklapa dobro sa pogledima post '68 generacije.

Zaista, teorija o "majmunu ubici" koji je genetski određen da podseća na dokonog lovca današnjice, bila je mnogo puta do sada osporavana [cf.4]. Savremene lovne kulture ne izgledaju posebno agresivne. Povrh svega, pretpostavlja se da ne možemo da se osvrćemo na tako dugu lovnu tradiciju onako kako se to radilo u godinama posle rata. Izgleda da prvi ljudi nisu često lovili, a često su i sami bili ulovljeni. S tim u vezi, postoji malo dostupnih dokaza za postojanje agresije nastale od "lovačkog gena," pošto je odnos divljih životinja i čoveka tokom najdužeg perioda ljudske evolucije posmatran iz perspektive plena [19].

Stoga ne iznenađuje što je poslednja disertacija o lovu i lovcima u Nemačkoj izričito distancira od ovih mišljenja i prati utvrđeni socio-istorijski pristup. Klaus Maylein [34: 22] se stara da se njegov rad smatra "kontrapunktom" prema Kuehnle-u. Govoreć o razumevanju lova, on veruje da sve "stoji van teorije o instinktu ljudskih postupaka" pa prema tome postavlja "interakciju između većine u društvu koja ne lovi i manjine koja lovi" u uvodu svoje analize.

Prema tome, kontrasti u razmatranju i jeziku ne mogu biti veći. Dok Kuehnle [27: 30] zahteva poštovanje "ljudske prirode" lovca u odnosu na ostale korisnike prirode, Maylein [34: 23] ističe da opravdanje za lov može biti zasnovano samo na njegovoj ulozi u društvu. Za Maylein-a, legitimnost lova prema tome nije izvedena iz zadovoljstva individualnog lovca, već iz benefita koje lov ima za ekonomske i ekološke procese.

Imajući ovo na umu, posmatrač ima osećaj da, kao što je slično istakao i Cartmill za američku antropologiju, da se debata o lovu ne fokusira na objašnjenje koje najbolje opisuje pojavu lovljenja. U uvodu ove debate očigledno je obeležavanje teritorije vlastite discipline i strah od mogućih prednosti razloga iznetih s obe strane (lovno-) političkog spektra.

U stvari, često su to "na brzinu stvorene – društvene nauke" ili predstavnici srodnih disciplina koji pridaju važnost lovu iz sociološke perspektive. Do sada, oni su sakupili neke od osnovnih stvari za razumevanje aktivnosti lovaca. Agro-sociolozi, šumarski naučnici, pravnici, antropolozi, biolozi divljih životinja i naučnici kulturne geografije pokušavaju da oforme ovo novo polje istraživanja. U Nemačkoj, jedan šumarski naučnik je izveo jednu empirijsku studiju o socijalizaciji lovaca [40]. Jedan pravnik je nedavno podneo izveštaj u vezi njihove životne sredine [8], a jedan fizičar je stavio sebi u zadatak da uradi kompilaciju svih raspoloživih studija koje jasno objašnjavaju šta Nemci misle o lovu [2]. Činjenica da lov nije samo pojava u Nemačkoj se potkrepljuje, na primer, brojnim radovima o britanskom lovu na lisice. Studije o tradiciji lova na lisice i savremenom političkom značaju obično nisu pisane od strane sociologa. Ipak, one su pionirske i važne, naročito u pogledu naučne analize ponašanja lovca i njegovog društvenog i političkog značaja za društvo [21, 36, 46].

Rezultati i diskusija

Neke od savremenih studija mogu da ilustruju benefite socio-psihološkog istraživanja u kontekstu lova. Ono obuhvata ponašanje lovaca, uglavnom u vezi sa implementacijom programa politike kao što su plan odstrela za srnu (*Capreolus capreolus*), nezakonito ubijanje zaštićenih životinja poput risa (*Lynx lynx*) od strane lovaca, krivolov, komunikacione strategije u kontekstu upravljanja smom koja ima za cilj obraćanje lovcima i njihovom učešću u

procesu donošenja politike. Ankete, intervjui i ciljne grupe su postali presudni instrumenti za razumevanje stavova i ponašanje ove društvene grupe, pa treba bolje formulirati program politike namenjen ovoj grupi.

Primer 1: Implementacija plana odstrela za crvenog jelena

U sprovedenoj anketi među lovcima u jednoj oblasti u Nemačkoj zakupci lovišta su zamoljeni da izvrše procenu državnog sistema odstrela [42]. Moglo se videti da su prihvatanje i spremnost implementiranja javnog plana bili veoma slabi. Oko dve trećine intervjuisanih reklo je da ne poštuju pravila (jedna grupa ubija više od dozvoljenog, druga manje). Cela grupa lovaca mogla bi da se razvrsta u tri podgrupe koje bi se bazirale na njihovom ponašanju. Postalo je jasno da se pretpostavljena funkcija plana odstrela razlikuje među najvažnijim grupama korisnika. Dok šumarska administracija uglavnom garantuje minimalan broj odstrela, mnogi zakupci očekuju da plan ograniči lovne aktivnosti lovaca u susjednim lovištima. Ovo dovodi do nepoklapanja ciljeva politike i odgovarajućem instrumentima politike. Generalno govoreći efikasnost celog sistema planiranja je veoma slaba. Studija je izrodila aktuelnu diskusiju o liberalizaciji upravljanja srnom jer bi mogla da ponudi empirijske podatke o (nedostajućim) benefitima datog javnog sistema planiranja.

Primer 2: Lovci kao ciljna grupa komunikacionih strategija

Danas, moderni rukovodeći principi sugerišu zasnivanje upravljanja divljim životinjama na učešću datih grupa korisnika. Veruje se da ovaj pristup doprinosi efikasnom upravljanju divljim životinjama. U svakom slučaju, nekoliko primera pokazuje da razgovori za okruglim stolom ili posredovanje mogu biti nedelotvorni i da sukobi postaju još ozbiljniji. Studija je bila zasnovana na kvantitativnoj analizi između lovaca i zemljoposjednika pozvanih od strane administracije jednog nacionalnog parka u Nemačkoj [13]. Cilj studije je bio identifikacija faktora koji utiču na stav ljudi prema ovom procesu i razloge za promenu upravljanja crvenim jelonom (*Cervus elaphus*) u nacionalnom parku. Dve varijable su uglavnom uticale na procenu intervjuisanih o merama upravljanja: prvo, njihov interes za korišćenje zemlje, koji je otkrio značajne razlike u stavovima zemljoposjednika i lovaca; drugo, istorijski razvoj razlika u odnosu između korisnika i administracije nacionalnog parka. Zaključili smo da tradicionalni koncepti identifikacije ciljne grupe bazirani samo na korišćenju zemlje mogu da zanemare stvarne strukture grupa, specifične za svaki slučaj posebno. Štaviše, stavovi prema pitanjima u vezi sa divljači mogli bi da budu stavljeni iznad drugih pitanja koja nisu bila prvobitno postavljena.

Primer 3: Razumevanje nezakonitog mortaliteta risa

Ilegalni mortalitet je presudan faktor za ponovno uspostavljanje predatorskih populacija poput risa (*Lynx lynx*). Programi reintrodukcije i prirodne distribucije su pod znakom pitanja zbog devijantnog ponašanja nekih lovaca. Cilj studije je da objasni ponašanje lovaca i kako oni vrše procenu u vezi risa [28]. Istraživanje je zasnovano na grupnim intervjuima sa lovcima koji podnose izveštaj o svojoj proceni situacije, formulišu pretpostavke o stepenu nezakonitih aktivnosti i raspravljaju o razlozima za ovu vrstu ponašanja. Naučili smo da interpretiramo procenu risa od strane lovaca u odnosu na neke druge stavove, uglavnom sukoba sa agencijama za zaštitu prirode. Nekoliko socioloških teorija o devijantnom ili nezakonitom ponašanju pomaže interpretiranje iznetog iskustva i izradu predloga za rešavanje ovog problema. Danas se komunikaciona strategija obraća lovcima u regionu pokušavajući da razvije novo viđenje pro-ris –grupa i da otpočne saradnju sa njima.

Zaključak

Slikovito govoreći, neophodno je okupljanje predstavnika različitih 'lovnih teorija' i aktivista društava divljači. Sveobuhvatno razumevanje podrazumeva da sa nastavljanjem donedavne dominacije biologije divljih životinja u lovnim naukama glavni problemi ne mogu biti rešeni. U Evropi, "ljudska dimenzija" treba da bude više uključena u menadžment i u rešavanje sukoba nastalih oko pitanja divljači. Lovci će, kao važni elementi i kičma velikog broja nacrti upravljanja, postati glavna protivteža i predmet istraživanja.

U isto vreme, standardi kvaliteta potrebni za radove iz socioloških naučnih radova u drugim istraživačkim poljima treba da budu implementirani i u nauku o lovu. Naučnici treba da definišu tačno šta žele da znaju i koje pretpostavke slede pre sastavljanja upitnika. Osnove za koncepciju ovih pretpostavki mogu biti sociološki koncepti i teorije koje se koriste i u drugim poljima istraživanja. Nekoliko radova pokazuje da dobro utvrđeni koncepti poput motiva [38], normi i vrednosti [11, 40, 47], stavova [10, 20], pristupa iz sociologije prava [39, 41], ili zbirnih teorija poput teorije planiranog ponašanja, veoma dobro ispunjavaju zadatak razumevanja aktivnosti lovaca [22]. Pod znakom je pitanja da li treba da postoji i jedna usklađena "teorija lova". Koncepti zasnovani na "hipotezi biofilije" [45], obezbeđuju početne tačke objašnjavajući poseban emocionalni odnos čoveka prema divljači. One iznose i mišljenje da bi i pozitivna pažnja prema divljim životinjama, koja postaje očigledna prilikom gajenja divljači, kao i prilikom njenog ubijanja, mogla da se objasni kombinacijom biološkog nasleđa i naučenog ponašanja [24, 32: 36].

Što se tiče empirijskog rada sa lovcima, praktičan značaj i orijentacija istraživanja ciljnih grupa nije za zanemarivanje. Socio nauka ne podrazumeva samo slanje upitnika iz nedodirljivih naučnih institucija. Suprotno tome, ona treba da predstavlja primenjeno istraživanje u najboljem smislu. Ovo je najočiglednije u pristupu istraživanjima koja se nazivaju 'istraživanja o ponašanju učesnika'. U ovom polju istraživanja pretpostavlja se da naučnici ne mogu sami da obezbede rešenje praktičnih problema. Njihova uloga se više ogleda u 'davanju podrške'. Naučnik stavlja grupu koja se istražuje u poziciju da radi na rešenjima njihovih problema npr., u odnosu na pitanja o

divljači. Cilj ovakvih projekata je, dakle, ne samo da se dobiju novi anketni podaci, nego i da se pripreme podaci za ciljne grupe i procenu sa zakupcima. S jedne strane, ovo povećava primenljivost otkrića dobijenih preko kooperacionih partnera; s druge strane, postoje i benefiti za samo istraživanje. Ustvari, ako se primene razvijeni uvidi u kontekste upravljanja divljim životinjama, onda i reakcije nastale kao rezultat interesnih grupa mogu da se sistematski posmatraju kasnije.

Ovaj pristup postaje naročito značajan u kontekstu procedura stvarne uključenosti, intervjua korisnika ili okruglih stolova, koji postaju sve značajniji u upravljanju divljim životinjama. Dok traju ova razmatranja, možemo reći da primećeno ponašanje nije neophodno tipično za lovce. Bez obzira na to da li sadržaj debata obuhvata crvenog jelena, tetreba ili risa, uvek postaje jasno da su i lovci samo društvena bića koja veoma pomno posmatraju svoju društvenu sredinu.

Literatura

- [1] Bisi J, Kurki S, Svensberg M Liukkonen T. (2007) Human dimensions of wolf (*Canis lupus*) conflicts in Finland. *Eur J Wildl Res* 53:304–314. [2] Brämer R (2008) Was die Deutschen von der Jagd halten. Ein empirischer Versuch über ein umstrittenes Thema. Manuskript, 48 pp. <http://wanderforschung.de/files/jagdvorstud21248885564.pdf>, last visited 15.02.2010. [3] Brämer R (2009) Natur in der Soziologie. Vom Tabu zum Desiderat. Manuskript, 7 S., <http://wanderforschung.de/files/natsoztabu1246200385.pdf>, last visited 15.02.2010. [4] Cartmill M (1993) Tod im Morgengrauen. Das Verhältnis des Menschen zur Natur und Jagd. Zürich, Artemis und Winkler. [5] Decker DJ, Brown TL, Vaske JJ, Manfredo J (2004) Human Dimensions of Wildlife Management. In: Manfredo MJ, Vaske JJ, Bruyere BL, Field DR, Brown PJ (eds.) *Society and Natural Resources: A Summary of Knowledge*. Modern Litho, Jefferson, MO. 187-198. [6] DiCamillo JA, Schaefer JM (2000) Internet program impacts youth interest in hunting. *Wildlife Society Bulletin* 4: 1077-1085. [7] Dowle M, Deane EM (2009) Attitudes to native bandicoots in an urban environment. *Eur J Wildl Res* 55:45–52. [8] Endres K (2007) Lebenswelt der deutschen Jäger. Zwischen Tradition und Moderne: Sozialstruktur, gesellschaftlicher Kontext, Alltagsorientierungen und Verhalten im Revier. *Marburger Beiträge zur Sozialwissenschaftlichen Forschung*. 14. [9] Enck JW, Decker DJ, Brown TL (2000) Status of hunter recruitment and retention in the United States. *Wildlife Society Bulletin* 4: 817-824. [10] Ericsson G, Heberlein TA (2003) Attitudes of hunters, locals, and the general public in Sweden now that the wolves are back. *Biological Conservation* 111: 149-159. [11] Fulton DC, Manfredo MJ, Lipscomb J (1996) Wildlife value orientations: A conceptual and measurement approach. *Human dimensions of wildlife* 2: 24 - 47. [12] Gärtner S., Hauptmann, M. (2005) Das sächsische Wolfvorkommen im Spiegelbild der Jägerschaft vor Ort – Ergebnisse einer anonymen Umfrage. *Beiträge zur Jagd- und Wildforschung*, 30: 223-230. [13] Gerner, J., Schraml, U.: Jagd in Naturschutzgebieten: Analyse und Bewertung der politischen Steuerungsverfahren Illegemeine Forst und Jagdzeitung 182 (11/12), 2011: 231-240. [14] Gerner, J., Heurich, M., Günther, S., Schraml, U.: Red deer at a crossroads – an analysis of communication strategies concerning wildlife management in the ‘Bayerischer Wald’ National Park, Germany. *Journal for Nature Conservation* (19) 2011, 2011: 319-326. [15] Girtler R (1989) Die feinen Leute. Frankfurt, Campus. [16] Girtler R (1990) Die Jagd als Betätigung des noblen Herren. *Österreichische Forstzeitung* 6: 13-14. [17] Girtler R (1998) Wilderer – Soziale Rebellen in den Bergen. Wien. [18] Grohs U (1985) Psychologisch-soziologische Unterschiede zwischen. Hobbyjägern und Nichtjägern. Dissertation an der Universität Graz, Graz. [19] Hart D, Sussman R (2005) *Man the Hunted. Primates, Predators and Human Evolution*, Springer. New York, Westview. [20] Heberlein TA, Ericsson G (2005) Ties to the Countryside: Accounting for Urbanites Attitudes toward Hunting, Wolves, and Wildlife. *Human Dimensions of Wildlife*: 3: 213 – 227. [21] Howe J (1981) Fox Hunting as Ritual. *American Ethnologist* 2: 278-300. [22] Hrubes D, Ajzen I, Daigle JJ (2001) Predicting Hunting Intentions and Behavior: An Application of the Theory of Planned Behavior. *Leisure Sciences* 23: 165-178. [23] Kaltenborn BP, Andersen O. (2009) Habitat preferences of ptarmigan hunters in Norway. *Eur J Wildl Res* 55:407–413. [24] Kellert SR (1993) The biological basis for human values of nature. In: Kellert, S.-R. Wilson EO. (ed.) *The biophilia hypothesis*. Washington D.C., Island Press, 42-69. [25] König A (2008) Fears, attitudes and opinions of suburban residents with regards to their urban foxes. A case study in the community of Grünwald - a suburb of Munich. *Eur J Wildl Res* 54:101–109. [26] Kühnle GR (1993) Die Jagd zwischen Leidenschaft und Vernunft. München, Bonn, Avant-Verlag. [27] Kühnle GR (2003) Die Jagd als Mechanismus der biotischen und kulturellen Evolution des Menschen. Dissertation. http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2004/173/pdf/20030120_1.pdf, zuletzt besucht am 15.02.2010. [28] Lühtrath, A.: Bewertung von Bestrebungen zum Schutz großer Beutegreifer durch betroffene Bevölkerungsgruppen am Beispiel des Luchses (Dissertation) 2011. (download: <http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/8347/>). [29] Lutterer W (2004) Der genetisch alterisierte Mensch. Kulturreduktionismus in der Soziobiologie E. O. Wilsons. In: EBbach, W. et al. (eds.), *Landschaft, Geschlecht, Artefakte. Zur Soziologie natürlicher und artifizierlicher Alteritäten*. Würzburg, Ergon, 101-113. [30] Manfredo MJ (1989) Human Dimensions of Wildlife Management, *Wildlife Society Bulletin* 17 (4): 447-449. [31] Manfredo MJ, Decker DJ, Duda MD. (1998) What is the future for human dimensions of wildlife? In: *Wildlife Management Institute Publications Department* (ed.), *Transactions of the 63rd North American Wildlife and Natural Resources Conference*, March 20 to 24, 1998 in Orlando, Florida, 278-292. [32] Manfredo MJ (2008) *Who Cares About Wildlife? Social Science Concepts for Exploring Human-Wildlife Relationships and Conservation Issues*. New York, Springer. [33] Manfredo MJ, Vaske JJ, Brown PJ (2009) *Wildlife And Society: The Science Of Human Dimensions*. Washington, Island Press. [34] Maylein, K. (2006) Die Jagd: Funktion und Raum. Dissertation. <http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=979086612>, last visited 15.02.2010. [35] Mehmood S, Zhang D, Armstrong J. (2003) Factors Associated with Declining Hunting License Sales in Alabama. *Human Dimensions of Wildlife* 4: 243-262. [36] Milbourne P (2003) The Complexities of Hunting in Rural England and Wales. *Sociologia Ruralis* 3: 289-308. [37] Peerenboom, G., Storch, I., Selter, A., Schraml, U.: Help! Some wild Animal is sitting in my Backyard! Towards an Urban Wildlife Management Concept. 2011 (XXXth IUGB Congress, September 2011; Barcelona, Spanien). [38] Schraml U, Suda M (1995) Motive zu Jagen. *Z. Jagdwiss.* 41: 275-284. [39] Schraml U (1997) Zur Effektivität jagdrechtlicher Bestimmungen. In: Balleis, K.; Schraml U; Wagner, S. (eds.) *Jagdrecht und Verbandsklage*. Augsburg, Riwa. [40] Schraml U (1998) Die Normen der Jäger. *Soziale Grundlagen des jagdlichen Handelns*. Augsburg, Riwa. [41] Schraml U (2000) Waidgerechtigkeit als Norm für jagdliches Handeln. In: Eisfeld D, Huss J, Oesten G, Uerpmann B, Volz KR (eds.) *Wald und Schalenwild: Neue Forschungsergebnisse zu einem alten Konfliktfeld*. *Berichte Freiburger Forstlicher Forschung* 17, 145-158.

[42] Sommer, F., Schraml, U. (2008): Die Steuerungswirkung der Abschussplanung für Rehwild - Ergebnisse einer Befragung von Jagdpächtern in Baden-Württemberg Arbeitsbericht 02/2008 Institut f. Forst- und Umweltpolitik, 1-25. [43] Stedman R, Diefenbach DR, Swope CB, Finley JC, Luloff AE, Zinn HC, San Julian GJ, Wang GA (2004) Integrating wildlife and human-dimensions research methods to study hunters. *The Journal of Wildlife Management* 4: 762-773. [44] Wilson EO (1980) *Biologie als Schicksal – Die soziobiologischen Grundlagen des menschlichen Verhaltens*. München, Ullstein. [45] Wilson EO (1984) *Biophilia*. Cambridge, Harvard University Press. [46] Woods M. (1997) Researching rural conflicts: hunting, local politics and actor-networks. *Journal of Rural Studies* 3: 321-340. [47] Zinn HC, Manfredo MJ, Vaske JJ, Wittmann K (1998) Using normative beliefs to determine the acceptability of wildlife management actions. *Society and Natural Resources* 7: 649 - 662.